

FATIK KOMMUNIKATSIYANING TURLARI, FUNKSIYALARI VA LISONIY TABIATI

Xasanova Dilraboixon Mamirovna

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20541455>

Annotatsiya. Mazkur maqolada fatik kommunikatsiya tushunchasi, uning kommunikativ jarayondagi o'rne, asosiy turlari, funksiyalari va lisoniy xususiyatlari tahlil qilinadi. Fatik kommunikatsiyaning shaxslararo munosabatlarni shakllantirish va saqlashdagi ahamiyati yoritilib, uning verbal va noverbal ko'rinishlari ilmiy manbalar asosida tavsiflanadi. Shuningdek, zamonaviy kommunikativ muhitda fatik birliklarning qo'llanish xususiyatlari ham ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: fatik kommunikatsiya, fatik muloqot, kommunikativ funksiya, lisoniy birliklar, verbal kommunikatsiya, noverbal kommunikatsiya, pragmatika.

Kirish. Til insoniyatning eng muhim kommunikativ vositasi bo'lib, u nafaqat axborot uzatish, balki ijtimoiy munosabatlarni shakllantirish va saqlash vazifasini ham bajaradi. Kommunikatsiya nazariyasida muloqotning mazmuniy va ijtimoiy jihatlari alohida o'rganiladi. Ana shunday ijtimoiy vazifani bajaruvchi kommunikativ hodisalardan biri fatik kommunikatsiyadir.

Fatik kommunikatsiya insonlar o'rtasidagi muloqotni boshlash, davom ettirish yoki yakunlashga xizmat qiluvchi nutqiy harakatlar majmuasi hisoblanadi. Ularning asosiy maqsadi yangi axborot yetkazish emas, balki kommunikativ aloqa o'rnatish va uni saqlashdan iboratdir. Mazkur tushuncha ilk bor Bronislav Malinovskiy tomonidan ilmiy muomalaga kiritilgan bo'lib, keyinchalik Roman Yakobson tomonidan kommunikatsiya nazariyasining muhim elementi sifatida rivojlantirilgan [1].

Fatik kommunikatsiya tushunchasi va mohiyati. Fatik kommunikatsiya (inglizcha: *phatic communication*) shaxslar o'rtasidagi ijtimoiy aloqalarni o'rnatish va qo'llab-quvvatlashga xizmat qiluvchi muloqot shaklidir. Malinovskiyning fikricha, ayrim nutqiy birliklar axborot berish uchun emas, balki odamlarning bir-biriga yaqinligini his etishlari va ijtimoiy munosabatlarni mustahkamlashlari uchun qo'llaniladi [2]. Masalan, "Assalomu alaykum", "Yaxshimisiz?", "Ishlar qalay?", "Ob-havo yaxshi ekan" kabi iboralar ko'pincha yangi ma'lumot bermaydi. Biroq ular suhbatdoshlar o'rtasida muloqot muhitini yaratadi va ijtimoiy aloqalarni mustahkamlaydi. Fatik kommunikatsiya pragmatik jihatdan kommunikativ kontakti ta'minlash vositasi hisoblanadi. Shu sababli u kommunikatsiyaning ajralmas tarkibiy qismi sifatida qaraladi.

Fatik kommunikatsiyaning turlari. Tilshunoslik va kommunikatsiya nazariyasida fatik kommunikatsiyaning bir necha turlari ajratiladi.

1. Salomlashuv fatikasi

Bu eng keng tarqalgan fatik birliklar hisoblanadi. Salomlashish orqali muloqot boshlanadi va suhbatdoshlar o'rtasida aloqa o'rnatiladi.

Misollar:

- Assalomu alaykum.
- Salom.
- Xayrli tong.
- Qalaysiz?

2. Kontakti saqlovchi fatik birliklar

Muloqot davomida kommunikativ kanalning faol ekanligini tekshirish va suhbatni davom ettirishga xizmat qiladi.

Misollar:

- Eshitayapsizmi?
- Tushunyapsizmi?
- Ha, davom eting.
- To'g'rimi?

3. Yakunlovchi fatik birliklar

Muloqotni madaniy tarzda tugatishga xizmat qiladi.

Misollar:

- Xayr.
- Ko'rishguncha.
- Omad tilayman.
- Yaxshi boring.

4. Raqamli fatik kommunikatsiya

Ijtimoiy tarmoqlar va messenjerlarda qo'llanadigan kommunikativ vositalarni o'z ichiga oladi.

Misollar:

- Emoji va stikerlar;
- "Like" belgisi;
- Qisqa tabrik va salomlashuv xabarlar;
- Reaksiyalar.

Bugungi kunda aynan ushbu tur zamonaviy kommunikatsiyaning muhim qismi sifatida e'tirof etilmoqda [3].

Fatik kommunikatsiyaning funksiyalari. Fatik kommunikatsiya bir qator muhim kommunikativ vazifalarni bajaradi.

1. Kommunikativ funksiyasi. Suhbatdoshlar o'rtasida aloqa o'rnatadi va muloqotni boshlash imkonini yaratadi.
2. Integrativ funksiyasi. Jamiyat a'zolari o'rtasidagi birdamlik va hamjihatlikni mustahkamlaydi.
3. Psixologik funksiyasi. Suhbatdoshlarda ishonch, xotirjamlik va qulaylik hissini shakllantiradi.
4. Pragmatik funksiyasi. Kommunikativ vaziyatning samarali kechishini ta'minlaydi hamda muloqotning davomiyligini saqlaydi.
5. Etiket funksiyasi. Nutq madaniyati va muomala odobining namoyon bo'lishiga xizmat qiladi.

Roman Yakobson fatik funksiyani kommunikatsiya kanalining uzluksiz ishlashini ta'minlovchi vosita sifatida baholaydi [4].

Fatik kommunikatsiyaning lisoniy tabiati. Fatik kommunikatsiya lisoniy jihatdan turli til birliklari orqali ifodalanadi.

Leksik vositalar

Salomlashish, xayrlashish, murojaat va hol-ahvol so'rashga oid so'zlar fatik vazifani bajaradi.

Misollar:

- salom;
- xayr;
- rahmat;
- marhamat;

- iltimos.

Sintaktik vositalar

Qisqa gaplar va savol-javob shakllari fatik xarakter kasb etadi.

Misollar:

- Ishlar yaxshimi?
- Hammasi joyidami?
- Yaxshi yuribsizmi?

Intonatsion vositalar

Nutqning ohangi, pauzalar va urg'ular ham fatik ma'nolarni ifodalashda muhim rol o'ynaydi.

Noverbal vositalar

Tabassum, bosh igr'ash, qo'l berib ko'rishish, ko'z bilan aloqa qilish kabi vositalar ham fatik kommunikatsiyaning tarkibiy qismi hisoblanadi [5].

Shuning uchun fatik kommunikatsiya nafaqat verbal, balki noverbal belgilar tizimi orqali ham amalga oshadi.

Zamonaviy jamiyatda fatik kommunikatsiyaning ahamiyati

Global kommunikatsiya sharoitida insonlar o'rtasidagi munosabatlarni saqlashda fatik birliklarning roli ortib bormoqda. Ayniqsa, internet va mobil texnologiyalar rivojlanishi natijasida fatik kommunikatsiyaning yangi shakllari yuzaga kelmoqda.

Ijtimoiy tarmoqlardagi qisqa izohlar, emoji'lar, reaksiyalar va tabriklar ko'pincha fatik xarakterga ega bo'lib, ular foydalanuvchilar o'rtasidagi kommunikativ aloqalarni qo'llab-quvvatlaydi.

Ta'lim tizimida ham fatik kommunikatsiya muhim ahamiyatga ega. O'qituvchi va talaba o'rtasidagi samimiy muloqot o'quv jarayonining samaradorligini oshiradi, ijobiy psixologik muhit yaratadi va pedagogik hamkorlikni mustahkamlaydi.

Xulosa

Fatik kommunikatsiya kommunikatsiya nazariyasining muhim tarkibiy qismi bo'lib, uning asosiy vazifasi axborot uzatishdan ko'ra ijtimoiy aloqalarni shakllantirish va saqlashga qaratilgan. U salomlashish, suhbatni davom ettirish, kommunikativ kontakti nazorat qilish va muloqotni yakunlash kabi vazifalarni bajaradi.

Fatik kommunikatsiya verbal va noverbal vositalar orqali amalga oshiriladi hamda insonlar o'rtasidagi ijtimoiy yaqinlik, o'zaro tushunish va kommunikativ hamkorlikni ta'minlaydi. Zamonaviy axborotlashgan jamiyatda uning ahamiyati tobora ortib borayotgani mazkur hodisani yanada chuqurroq o'rganish zaruratini yuzaga keltirmoqda.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Jakobson R. Linguistics and Poetics // Style in Language. – Cambridge: MIT Press, 1960. – P. 350–377.
2. Malinowski B. The Problem of Meaning in Primitive Languages. – London: Routledge & Kegan Paul, 1923. – 336 p.
3. Crystal D. Language and the Internet. – Cambridge: Cambridge University Press, 2006. – 272 p.
4. Jakobson R. Selected Writings. Vol. III. – The Hague: Mouton Publishers, 1981. – 768 p.
5. Wardhaugh R. An Introduction to Sociolinguistics. – Oxford: Wiley-Blackwell, 2015. – 464 p.
6. Chandler D. Semiotics: The Basics. – London: Routledge, 2017. – 344 p.
7. Yule G. Pragmatics. – Oxford: Oxford University Press, 2014. – 152 p.